

دانشکده تربیت
رشته مشاوره و راهنمایی
پایان نامه کارشناسی ارشد

رابطه پایبندی مذهبی و سبک‌های هویت با کارآمدی خانواده

استاد راهنما

حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر نجیب‌الله نوری

استاد مشاور

حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر جعفر جدیری

دانش‌پژوه

سیدجواد موسوی

بهمن ۱۳۹۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

بسمه تعالی

صورت جلسه دفاع پایان نامه

بیتائیدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه)

جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد جناب آقای سید جواد موسوی رشته: مشاوره و راهنمایی

تحت عنوان: رابطه پایداری مذهبی و سبک های پرست با کارآمدی خانواده های طلاب و دانشجویان

با حضور اساتذ و راهنما: استاد مشاور و هیأت داوران در موسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت در تاریخ ۱۳۹۶/۱۱/۱۵ برگزار گردید و پایان نامه

ایشان با کسب نمره به عدد: ۱۹,۸۵ به حروف: نوزده و سه صد و پنج با درجه عالی پذیرفته شد.

نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	امضاء
مدیر گروه: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر رضا مهکام	استاد	
استاد راهنما: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر نجیب الله نوری	استاد	
استاد مشاور: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر جعفر جدیری	استاد	
استاد داور: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر رامین تهرانی	استاد	
نماینده تحصیلات تکمیلی: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای محمدرضا کریمی	مربی	
کارشناس تحصیلات تکمیلی: جناب آقای مصطفی زارعی		

معاون آموزشی موسسه

سید حسین علی الدینی

دانشکده تربیت
رشته مشاوره و راهنمایی
پایان نامه کارشناسی ارشد

رابطه پایبندی مذهبی و سبک‌های هویت با کارآمدی خانواده

استاد راهنما
حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر نجیب‌الله نوری

استاد مشاور
حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر جعفر جدیری

دانش‌پژوه
سیدجواد موسوی

بهمن ۱۳۹۵

باسمه تعالی
تعهدنامه اصالت پایان نامه

اینجانب سیدجواد موسوی فرزند سیدابراهیم متولد ۱۳۶۴/۱۲/۰۷ به شماره شناسنامه

۴۳۰۷ صادره از مشهد به شماره دانش‌پژوهی ۹۲۱۱۱۰۰۳ رشته مشاوره و راهنمایی متعهد

می‌شوم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این زمینه از آن‌ها استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است.

این پایان‌نامه قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم‌سطح یا بالاتر ارائه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادرشده توسط مؤسسه از اعتبار ساقط خواهد شد.

سیدجواد موسوی

امضا

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

بسمه تعالی

حقوق مادی و معنوی پایان نامه

چاپ و انتشار پایان نامه های تحصیلی دانش پژوهان مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت بیانگر بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی مؤسسه است.

این جانب سیدجواد موسوی دانش پژوه رشته مشاوره و راهنمایی مقطع کارشناسی ارشد، متعهد می گردم موارد ذیل را در خصوص حقوق مادی و معنوی پایان نامه ام با موضوع:

رابطه پایبندی مذهبی و سبک های هویت با کارآمدی خانواده

رعایت نمایم و در صورت تخلف از موارد ذیل، کلیه تبعات حقوقی آن بر عهده این جانب خواهد بود:

۱. در صورت اقدام به چاپ پایان نامه، مراتب را قبلاً به صورت کتبی به معاونت پژوهش مؤسسه اطلاع دهم و در صورت تمایل مؤسسه با چاپ پایان نامه به صورت کتاب، اولویت با مؤسسه خواهد بود.

۲. در صورت موافقت معاونت پژوهش با چاپ پایان نامه به صورت کتاب توسط دانش پژوه، در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل چاپ گردد:

«کتاب حاضر حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته مشاوره و راهنمایی است که در سال

۱۳۹۵ در مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت به راهنمایی حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر نجیب الله نوری و مشاوره حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر جعفر جدیری از آن دفاع شده است».

۳. به منظور غنی سازی منابع و مآخذ کتابخانه مؤسسه دو نسخه از آن به کتابخانه و دو نسخه نیز جهت بهره برداری به معاونت پژوهش اهدا خواهد شد.

نام و نام خانوادگی دانش پژوه

امضاء

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، بررسی رابطه پایداری مذهبی و سبک‌های هویت (اطلاعاتی، هنجاری، سردرگم / اجتنابی) با کارآمدی خانواده است. این پژوهش با استفاده از روش همبستگی انجام شده است. جامعه آماری این تحقیق، کلیه طلاب مرد و زن و دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی شهر قم می‌باشند که دارای مدت ازدواج بالای ۱ و پایین ۳۰ سال و در دامنه سنی بین ۱۸ تا ۴۵ سال قرار دارند. از این افراد نمونه‌ای متشکل از ۳۸۸ نفر به صورت در دسترس، انتخاب شدند. شرکت کنندگان در این پژوهش ضمن ارائه برخی مشخصات جمعیت‌شناختی، به پرسش‌نامه‌های پایداری مذهبی (JRAQ) (جان‌بزرگی، ۱۳۸۸)، سبک‌های هویت (ISI-6G) (وایت و همکاران) که توسط غضنفری (۱۳۸۳) در ایران هنجاریابی شده است و کارآمدی خانواده (SFEQI) (حیدری و همکاران، ۱۳۹۴) پاسخ دادند. داده‌های به دست آمده از طریق روش‌های آمار توصیفی و استنباطی، تجزیه و تحلیل شدند. چگونگی رابطه متغیرهای پژوهش، از روش آماری همبستگی پیرسون به دست آمد و برای بررسی توان پیش‌بینی، از رگرسیون چندگانه به روش همزمان استفاده شد. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که کارآمدی خانواده با پایداری مذهبی و سبک‌های هویت اطلاعاتی و هنجاری همبستگی مثبت و معنادار و با ناپایداری و دوسوگرایی مذهبی همبستگی منفی معنادار دارد. نتایج تحلیل رگرسیون نیز نشان داد که پایداری مذهبی و دوسوگرایی مذهبی و همچنین سبک هویت اطلاعاتی، توان پیش‌بینی کارآمدی خانواده را دارند.

واژگان کلیدی: پایداری مذهبی، سبک‌های هویت، کارآمدی خانواده.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات و مفاهیم ۱

۱-۱. بیان مسئله ۲

۱-۲. ضرورت پژوهش ۶

۱-۳. هدف‌های پژوهش ۷

۱-۳-۱. هدف‌های بنیادی ۷

۱-۳-۲. هدف‌های کاربردی ۸

۱-۴. پرسش‌های پژوهش ۸

۱-۴-۱. پرسش اصلی ۸

۱-۴-۲. پرسش‌های فرعی ۸

۱-۵. تعریف‌ها ۸

۱-۵-۱. تعریف‌های مفهومی ۹

۱-۵-۱-۱. پایبندی مذهبی ۹

۱-۵-۱-۲. سبک‌های هویت ۹

۱-۵-۱-۳. خانواده کارآمد ۱۰

۱-۵-۲. تعریف‌های عملیاتی ۱۰

۱-۵-۲-۱. پایبندی مذهبی ۱۰

۱-۵-۲-۲. سبک‌های هویت ۱۰

۱-۵-۲-۳. خانواده کارآمد ۱۰

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه پژوهش ۱۱

۲-۱. کارآمدی خانواده ۱۲

۲-۱-۱. مفهوم شناسی ۱۲

۲-۱-۲. نظریه‌های خانواده کارآمد ۱۴

۲-۱-۲-۱. رویکرد بوون ۱۴

۲-۱-۲-۲. رویکرد ساخت نگر مینوچین ۱۵

۲-۱-۲-۳. رویکرد ستیر ۱۶

- ۱۷ ۲-۱-۲-۴. سایر دیدگاه‌ها
- ۱۸ ۲-۱-۳. مذهب و کارآمدی خانواده
- ۱۸ ۲-۱-۳-۱. نظریه نقش
- ۱۹ ۲-۱-۳-۲. دیدگاه فشار روانی و مقابله
- ۱۹ ۲-۱-۴. اسلام و کارآمدی خانواده
- ۲۱ ۲-۱-۴-۱. شاخص‌های خانواده کارآمد در اسلام
- ۲۱ ۲-۱-۴-۱-۱-۲. شاخص بینشی
- ۲۳ ۲-۱-۴-۱-۲. شاخص اخلاقی
- ۲۳ ۲-۱-۴-۱-۲-۳. شاخص حقوقی
- ۲۴ ۲-۱-۵. تحقیقات
- ۲۸ ۲-۲. پابیندی مذهبی
- ۳۰ ۲-۲-۱. مفهوم شناسی
- ۳۲ ۲-۲-۱-۱. تفاوت دینداری و معنویت
- ۳۳ ۲-۲-۱-۲. تعریف دین از منظر روان‌شناسان
- ۳۳ ۲-۲-۱-۲-۲. ویلیام جیمز (۱۸۳۲-۱۹۱۰)
- ۳۴ ۲-۲-۱-۲-۲. فروید
- ۳۴ ۲-۲-۱-۲-۲-۳. کارل گوستاو یونگ (۱۸۷۵-۱۹۶۱)
- ۳۵ ۲-۲-۳. آثار دینداری
- ۳۶ ۲-۲-۳-۱. دین و آرامش روانی
- ۳۷ ۲-۲-۳-۲. دین و پابیندی به اخلاق
- ۳۷ ۲-۲-۳-۳. انسجام شخصیت و یکپارچگی هویت
- ۳۸ ۲-۲-۳-۴. تنظیم رفتار و خود مهارگری
- ۳۹ ۲-۲-۳-۵. معنادهی
- ۳۹ ۲-۲-۳-۶. بهجت و انبساط
- ۳۹ ۲-۲-۳-۷. آثار اجتماعی
- ۳۹ ۲-۲-۳-۷-۱. انسجام اجتماعی
- ۴۰ ۲-۲-۳-۷-۲. کاهش جرم و انحراف
- ۴۰ ۲-۲-۴. تحقیقات

۴۴	۲-۲-۴-۱. دینداری و مسائل خانوادگی
۴۹	۲-۳. سبک‌های هویت
۵۰	۲-۳-۱. مفهوم شناسی
۵۰	۲-۳-۱-۱. رشد هویت
۵۱	۲-۳-۱-۱-۱. خود
۵۱	۲-۳-۱-۱-۲. خودپنداره
۵۲	۲-۳-۱-۱-۳. عزت نفس
۵۲	۲-۳-۱-۱-۴. هویت
۵۳	۲-۳-۱-۱-۵. استمرار تحول هویت در بزرگسالی
۵۳	۲-۳-۲. نظریه‌های هویت
۵۴	۲-۳-۲-۱. اریک اریکسون
۵۶	۲-۳-۲-۲. دیدگاه پایگاه‌های هویت
۵۹	۲-۳-۲-۳. برزونسکی
۶۱	۲-۳-۲-۴. هویت تاریخچه‌ای
۶۱	۲-۳-۲-۵. هویت اجتماعی
۶۲	۲-۳-۳. تحقیقات
۶۲	۲-۳-۳-۱. هویت و سلامت روان
۶۷	۲-۳-۳-۲. هویت و صمیمیت
۶۸	۲-۳-۳-۳. هویت و ویژگی‌های شخصیتی
۷۰	۲-۳-۳-۴. هویت و عملکرد
۷۲	۲-۳-۳-۵. دین و هویت
۷۶	۲-۳-۳-۶. رابطه هویت و کارآمدی خانواده
۷۸	۲-۴. جمع‌بندی
۸۰	فصل سوم: روش پژوهش
۸۱	۳-۱. روش پژوهش
۸۱	۳-۲. جامعه آماری، نمونه و روش نمونه‌گیری
۸۱	۳-۲-۱. جامعه آماری

۱۱	۳-۲-۲. نمونه آماری و حجم نمونه
۱۲	۳-۲-۳. روش نمونه گیری
۸۲	۳-۳. ابزار پژوهش
۱۲	۳-۳-۱. مقیاس اسلامی کارآمدی خانواده (فرم تجدید نظر شده)
۸۲	۳-۳-۱-۱. معرفی پرسش نامه
۸۲	۳-۳-۱-۲. پایایی و روایی
۸۴	۳-۳-۱-۳. نمره گذاری
۱۵	۳-۳-۲. پرسش نامه پابندی مذهبی
۸۵	۳-۳-۲-۱. توصیف پرسش نامه
۸۶	۳-۳-۲-۲. مولفه های پرسش نامه
۸۶	۳-۳-۲-۳. روایی و پایایی
۸۷	۳-۳-۲-۴. روش نمره گذاری
۱۹	۳-۳-۳. پرسش نامه سبک های هویت (ISI, 6G)
۸۹	۳-۳-۳-۱. توصیف پرسش نامه
۸۹	۳-۳-۳-۲. روایی و پایایی
۹۰	۳-۳-۳-۳. پایایی پرسش نامه سبک هویت
۹۰	۳-۳-۳-۴. نمره گذاری
۹۱	۳-۴. روش جمع آوری داده ها
۹۱	۳-۵. روش تجزیه و تحلیل داده ها
۹۲	فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها
۹۳	۴-۱. ویژگی های جمعیت شناختی پاسخ گویان
۹۶	۴-۲. شاخص های توصیفی متغیرهای تحقیق
۹۹	۴-۳. بررسی سؤالات پژوهش
۱۰۸	فصل پنجم: بحث و تفسیر نتایج
۱۱۰	۵-۱. تفسیر نتایج
	۵-۱-۱. پرسش اول: رابطه پابندی مذهبی و سبک های هویت با کارآمدی خانواده
۱۱۰	(نمره کل)

۱۱۴.....	۲-۱-۵. پرسش دوم: رابطه پابندی مذهبی با کارآمدی خانواده
۱۲۰.....	۳-۱-۵. پرسش سوم: رابطه سبک‌های هویت با کارآمدی خانواده
۱۲۴.....	۴-۱-۵. پرسش چهارم: رابطه پابندی مذهبی با سبک‌های هویت
۱۲۷.....	۵-۱-۵. پرسش پنجم: میزان پیش‌بینی کارآمدی خانواده بر اساس پابندی مذهبی و سبک‌های هویت
۱۲۸.....	۲-۵. محدودیت‌های پژوهش
۱۲۹.....	۳-۵. پیشنهادهای پژوهش
۱۳۰.....	فهرست منابع
۱۳۰.....	منابع فارسی
۱۳۳.....	منابع عربی
۱۳۴.....	مقالات و پایان‌نامه‌ها
۱۵۵.....	منابع لاتین

فهرست جداول

۹۳.....	جدول ۴-۱. توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس جنسیت آن‌ها
۹۴.....	جدول ۴-۲. توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس سن آن‌ها
۹۴.....	جدول ۴-۳. توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس مدت ازدواج آن‌ها
۹۵.....	جدول ۴-۴. توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس نوع تحصیل آن‌ها
۹۶.....	جدول ۴-۵. توزیع فراوانی تحصیلات دانشگاهیان
۹۶.....	جدول ۴-۶. ویژگی‌های توصیفی متغیر پابندی مذهبی (N = ۳۸۸)
۹۷.....	جدول ۴-۷. ویژگی‌های توصیفی متغیر سبک‌های هویت (N = ۳۸۸)
۹۸.....	جدول ۴-۸. ویژگی‌های توصیفی متغیر کارآمدی خانواده (N = ۳۸۸)
۱۰۰.....	جدول ۴-۹. ماتریس همبستگی پابندی مذهبی با کارآمدی خانواده (N=۳۸۸)
۱۰۱.....	جدول ۴-۱۰. ماتریس همبستگی سبک‌های هویت با کارآمدی خانواده (N=۳۸۸)
۱۰۱.....	جدول ۴-۱۱. ماتریس همبستگی پابندی مذهبی با سبک‌های هویت (N=۳۸۸)
	جدول ۴-۱۲. ضرایب پیش‌بینی کارآمدی خانواده بر اساس زیرمقیاس‌های پابندی مذهبی و سبک‌های هویت (N=۳۸۸)
۱۰۲.....	
۱۰۳.....	جدول ۴-۱۳. ضریب پیش‌بینی کارآمدی خانواده بر اساس مجموع متغیرهای پیش‌بین

جدول ۴-۱۴. ضرایب پیش‌بینی کارآمدی خانواده بر اساس پایبندی مذهبی کل و سبک‌های

هویت (N=۳۸۸) ۱۰۳

جدول ۴-۱۶. ضریب پیش‌بینی کارآمدی خانواده بر اساس نمره کل پایبندی مذهبی و

سبک‌های هویت ۱۰۴

جدول ۴-۱۷. مقایسه سبک‌های هویت، پایبندی مذهبی و کارآمدی خانواده بر اساس نوع

تحصیلات پاسخگویان ۱۰۴

جدول ۴-۱۸. آزمون تحلیل واریانس یک طرفه برای معناداری تفاوت متغیرها بر اساس نوع

تحصیلات ۱۰۶

فصل اول

کلیات و مفاهیم

۱-۱. بیان مسئله

خانواده به عنوان یکی از نهادهای جامعه بشری از نقش و اهمیت خاص و بسزایی برخوردار است به طوری که تمام اندیشمندان حوزه مسائل اجتماعی بر خانواده و اهمیت حیاتی آن برای جامعه تاکید ورزیده‌اند (ساروخانی، ۱۳۷۰). اسلام خانواده را از مهمترین و اساسی‌ترین واحدهای اجتماعی می‌داند که بنای آن بر الفت و همدلی استوار و این بنا محبوب‌ترین بناها در پیشگاه خداوند است، روابط آن بر مودت و رحمت پایه‌گذاری شده و کارآمدی و گرمی کانون خانواده مورد توجه عمیق اسلام است (قائمی، ۱۳۸۸).

«کارآمدی خانواده»^۱ عبارت است از: ایفای مناسب نقش‌ها و وظایف خانواده در برابر اعضای خود و به تعبیر واضح‌تر تحقق تکالیف که توسط اعضا و زیر منظومه‌های آن صورت می‌گیرد (هی لی^۲، ۱۳۷۵). خانواده‌ها از جهات گوناگون دارای تفاوت‌هایی هستند؛ از جمله این تفاوت‌ها می‌توان به تفاوت‌های موجود در حل مسئله، نحوه ارتباطات، چگونگی ایفای نقش‌ها، شیوه و میزان پاسخ‌گویی عاطفی، میزان آمیختگی عاطفی و الگوی کنترل رفتار (ریان^۳، اپستین^۴، کیتنر^۵، میلر^۶ و بیشاپ^۷، ۱۳۹۰) اشاره کرد. مشاهده این تفاوت‌ها در کارکرد خانواده منجر به ارائه مفاهیمی مانند خانواده سالم، بهنجار و خانواده کارآمد شد. وجه مشترک این مفاهیم عبارت است از اینکه خانواده بتواند با فشارهای روانی، تعارضات و مشکلات مقابله کرده و نقش‌ها، وظایف و کارکردهایش را تحقق بخشد (مینوچین^۸، ۱۳۷۳).

1. family efficiency

2. Haley, J.

3. Ryan, C.E.

4. Epstein, N.B.

5. Kietner, G.I.

6. Miller, I.W.

7. Bishop, D.S.

8. Minochin, S

«خانواده کارآمد» از منظر آموزه‌های اسلامی نیز مورد بررسی قرار گرفته است. طبق این نگاه، خانواده کارآمد خانواده‌ای است که با پایبندی اعضای آن به باورهای دینی و رعایت حقوق و اخلاق اسلامی، زمینه کشف و پرورش قابلیت‌ها و توانایی‌های آنان در ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری فراهم می‌شود (صفورایی، ۱۳۹۲). بر این اساس، مولفه‌های کارآمدی خانواده عبارت است از: میزان برخورداری از بینش‌های دینی، پایبندی به اخلاق و میزان پایبندی اعضاء به حقوق یکدیگر (حیدری و همکاران، ۱۳۹۴).

محققان در چند دهه اخیر تلاش کرده‌اند که با تحلیل خانواده‌های موفق، عوامل موثر بر کارآمدی خانواده را شناسایی کنند (سلطانی‌فر، ۱۳۸۶). در این پژوهش‌ها به عوامل گوناگونی اشاره شده است از جمله: ارتباط متقابل، اعتماد، وفاداری، مدیریت مالی، خانواده و دوستان و ویژگی‌های شخصیتی (صفورایی پاریزی، ۱۳۸۸). از میان عوامل مختلفی که مورد مطالعه قرار گرفته است، برخی پژوهش‌ها رابطه مذهب با کارآمدی خانواده را مورد بررسی قرار داده‌اند (ماهونی^۱، پارگمنت^۲، جول^۳ و همکاران، ۱۹۹۹؛ کولدول^۴، ۱۹۹۵؛ عبدالله پور، مقیمی آذری، قلی زاده و همکاران، ۱۳۸۸). زیربنای نظری آن عبارت است از اینکه مذهب، شامل آموزه‌هایی برای زندگی و ارائه دهنده نظامی از باورها و ارزش‌هاست که این ویژگی‌ها می‌توانند زندگی خانوادگی را متاثر سازند (هانلر^۵ و گنچوز^۶، ۲۰۰۵). در بررسی رابطه دینداری با حوزه خانواده، بیشتر تحقیقات بر رضایت زناشویی متمرکز شده‌اند، از جمله: دادلی^۷ و کوسینسکی^۸ (۱۹۹۰: ۷۸)، مارش^۹ و دالاس^{۱۰} (۲۰۰۱: ۳۴۳) روحانی و معنوی پور (۱۳۸۷)، حاتمی، حبی و اکبری (۱۳۸۸) و تحقیقات اندکی، مولفه‌های کارآمدی خانواده را مدنظر قرار داده‌اند. در این زمینه پژوهش کولدول (۱۹۹۵) نشان داد که انجام فریضه‌های دینی منجر به افزایش سطح کارکرد خانواده می‌شود و بر بعد انسجام خانواده اثرگذار است. عبدالله پور و

-
1. Mahoney, A
 2. Pargament, K. I
 3. Jewel, T
 4. Coldwell, K. J,
 5. Hunler, O. S
 6. Genc, OZ, T.I
 7. Dudley, M. G
 8. Konsinski, F. A., Jr
 9. Marsh, R
 10. Dallos, R

همکاران (۱۳۸۸) نشان دادند که دخالت دادن دین در انتخاب‌ها و تصمیم‌ها با همه ابعاد کارکرد خانواده به جز ارتباط همبستگی معناداری دارد. برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد که مذهبی بودن نمی‌تواند حل مسئله را در زوجین افزایش دهد (هانلر^۱ و گنچوز^۲، ۲۰۰۵).

چگونگی اثرگذاری دین و مذهب بر کارکرد خانواده باعث شده است که پژوهشگران از زوایای گوناگون به تبیین این مسئله بپردازند. برخی به مذهب به عنوان عاملی برای کنترل اجتماعی نگریسته‌اند، به این معنی که مذهب رفتارها و اعمال فردی و بین فردی غیر قابل قبول را منع می‌کند. برخی دیگر مذهب را مجموعه‌ای از باورها، هنجارها و اعمال اجتماعی می‌دانند که باعث تقویت هویت‌های نقش اصلی در خانواده شده و معنای خاصی برای هر یک از این نقش‌ها قائل می‌شود که منجر به رضایت خاطر در افراد ایفا کننده این نقش‌ها می‌گردد. برخی به ویژگی مقابله‌گری مذهب با تنیدگی‌ها و حوادث و مشکلات زندگی و خانوادگی پرداخته‌اند (خدایاری فرد و عابدینی، ۱۳۹۱). اما مذهب جنبه‌های دیگری نیز دارد که در زندگی خانوادگی موثر است.

به نظر می‌رسد جنبه دیگری از مذهب که با کارآمدی خانواده در ارتباط است، نقش مذهب در هویت‌یابی افراد است (اسپیلکا^۳، هود^۴، هونسبرگر^۵ و گرساچ^۶، ۱۳۹۰، ص ۱۹۷). هویت عبارت است از پاسخ‌های صریح و ضمنی به این سوال که شما چه کسی هستید؟ (ویگنولز^۷، شوارتز^۸ و لویکس^۹، ۲۰۱۱). هویت یک مفهوم سازمان‌یافته از خود است که از ارزش‌ها، باورها و اهدافی که فرد به آن‌ها پایبند است تشکیل شده است و کارکرد آن ایجاد تعادل میان خود و دیگران است (اریکسون^{۱۰}، ۱۹۶۴، به نقل از هاشمی و جوکار، ۱۳۸۹). دین می‌تواند سهم مهمی در فرایند ایجاد هویت مطمئن داشته باشد مثلاً با کمک کردن به تبیین مسائل وجودی، با ایجاد حس تعلق، و با فراهم

-
1. Hunler
 2. Gencoz
 3. Spilka, B.
 4. Hood, Jr, R W.
 5. Hunsberger, B.
 6. Gorsuch, R.
 7. Vignoles, V. L
 8. Schwartz, S. J
 9. Luyckx, K
 10. Erikson, E. H.

آوردن فرصتی نهادینه برای افراد تا به نوعی جهان‌بینی (وفاداری) دینی ملتزم شوند (اسپیلکا و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۹۷).

میزان اثرپذیری کارآمدی خانواده از چگونگی هویت افراد مسئله‌ای است که نیاز به بررسی دارد. به لحاظ نظری تشکیل هویت می‌تواند کارآمدی خانواده را تحت تأثیر قرار دهد زیرا از مشخصه‌های اصلی هویت، انتخاب ارزش‌ها، باورها و هدف‌های زندگی است (بخشایش و رضایی مقدم، ۱۳۹۰). کسب هویت امن باعث می‌شود افراد به جستجوی روابط صمیمی و محبت‌آمیز برآیند و در برقراری روابط بهتر عمل کنند. اریکسون (۱۹۸۲)، به نقل از دانشورپور و همکاران، (۱۳۸۶) صمیمیت بالیده و حقیقی را تنها پس از تثبیت حس معقولانه هویت میسر می‌داند؛ چرا که یکی از شروط رابطه نزدیک بین دو نفر این است که باید نخست هویت هریک شکل گیرد. پس از تثبیت احساس هویت و احساس تعهد نسبت به ارزش‌ها و اهداف، افراد برای تعهدات میان فردی آماده می‌شوند، همچنان که بر اساس تحقیقات، تشکیل هویت، درگیری در مشارکت متعهدانه در زندگی زناشویی را قویا پیش‌بینی می‌کند (برک^۱، ۱۳۹۳، ص ۱۷۱). علیرغم نقش هویت به لحاظ نظری در کارآمدی خانواده، تحقیقات زیادی در این زمینه انجام نگرفته است.

افراد در نحوه تشکیل هویت و دریافت اطلاعات مربوط به خود روش‌های متفاوتی دارند، یکی از نظریات نسبتاً جدید در این زمینه که توسط برزونسکی^۲ (۱۹۹۰، ۱۹۹۴، ۲۰۰۴) مطرح شده است بیان می‌کند که این تفاوت‌ها را می‌توان در قالب سه نوع جهت‌گیری پردازش شناختی-اجتماعی یا «سبک هویت» مطرح کرد که عبارتند از: «سبک اطلاعاتی»^۳، «سبک هنجاری»^۴، «سبک مغشوش/اجتنابی»^۵، افراد دسته اول، همواره در جستجو و ارزیابی اطلاعات مربوط به خود هستند، دسته دوم، با افراد مهم زندگیشان هم‌نوایی می‌کنند، در مقابل تهدیدات بالقوه از پاسخ‌های قبلی استفاده می‌کنند و دست به تحریف شناختی می‌زنند و سعی در حفظ موجودیت قبلی خود دارند، افراد دسته سوم، بر اساس تقاضاهای موقعیت، واکنش نشان می‌دهند (امیدیان، ۱۳۸۸ ص ۳۵).

1. Berk, L

2. Berzonsky, M, D.

3. informational style

4. Formative style

5. diffuse-avoidant style

شواهد تجربی نشان می‌دهد که سبک هویت اطلاعاتی با سلامت روانی (نورمی^۱، برزونسکی، تامی^۲ و کینی^۳، ۱۹۹۷؛ برزونسکی، ۱۹۹۰، ۲۰۰۲، ۲۰۰۳)، رضایت زناشویی (معارف، خلیلی، حجازی و همکاران، ۱۳۹۳)؛ تعهد زناشویی (حیدری، کریمیان و سالاری، ۱۳۹۴) رابطه مثبت و معناداری دارد. رویکرد شناختی- اجتماعی به هویت در بررسی نقش آن در کارآمدی خانواده به این سوال پاسخ می‌دهد: آیا افرادی که فعالانه در جستجوی اطلاعات مربوط به خود بوده و سعی در شناخت خود دارند، در مقایسه با کسانی که از سبک هنجاری برخوردار بوده و با افراد مهم زندگی خود هم‌نوابی می‌کنند، و افرادی که جهت‌گیری اجتنابی و سردرگم دارند، دارای خانواده کارآمدتری هستند؟

با توجه به آنچه ذکر شد پژوهش حاضر درصدد است که رابطه پایبندی به مذهب و نیز انواع سبک‌های هویت با کارآمدی خانواده از منظر آموزه‌های اسلامی را به دست آورد و از این طریق این سوالات مورد بررسی قرار گیرد که پایبندی افراد به مذهب چه تاثیری بر کارآمدی خانواده دارد؟ جهت‌گیری‌های گوناگون در ساخت هویت به چه میزان کارآمدی خانواده را تحت تاثیر قرار می‌دهد؟ و اینکه هر یک از متغیرهای پایبندی مذهبی و سبک‌های هویت به تنهایی، و نیز در مجموع، چه میزان از کارآمدی خانواده را پیش‌بینی می‌کنند؟

۲-۱. ضرورت پژوهش

نگاهی به وضعیت خانواده در ایران، نشان می‌دهد که این نهاد، دستخوش تغییراتی شده است. آمار روز افزون طلاق، از اختلال در کارآمدی خانواده حکایت می‌کند. در گزارش سازمان ثبت احوال کل کشور (۱۳۹۵) آمده است: نسبت آمار ازدواج به طلاق در سال ۱۳۹۰، ۶/۱، در سال ۱۳۹۲، ۵، در سال ۱۳۹۳، ۴/۴، سال ۱۳۹۴، ۴/۲، و نه ماهه اول سال ۱۳۹۵، ۳/۹، می‌باشد. بنابراین پرداختن به عوامل مرتبط و اثرگذار بر خانواده ضرورتی انکارناپذیر است. از سوی دیگر، پژوهش‌هایی که در زمینه خانواده انجام شده است، بیشتر به بررسی عوامل مرتبط با رضایت زناشویی، پرداخته‌اند. و تحقیقاتی که عملکرد خانواده را در فضای داخلی کشور، موضوع پژوهش قرار داده‌اند، از آزمون‌های

1. Nurmi, J. E

2. Tammi, K

3. Kinney, A

غیر بومی و غیر متناسب با فرهنگ و بدون توجه به جنبه‌های دینی خانواده جهت سنجش کارآمدی خانواده استفاده کرده‌اند. از این رو پرداختن به عوامل استحکام خانواده و شناخت عوامل مرتبط با مولفه‌های اسلامی کارآمدی خانواده، اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. مذهب، هویت و خانواده موضوع تحقیقات بسیاری در این علم بوده است و همچنان ادامه دارد. پژوهش‌های بسیاری به بررسی رابطه این مفاهیم با دیگر مفاهیم روان‌شناختی پرداخته‌اند و به نتایج مهمی دست یافته‌اند. بخشی از این پژوهش‌ها به مطالعه ارتباط دین‌داری و مذهبی بودن با خانواده پرداخته‌اند. اما در مقایسه با سایر حوزه‌های پژوهشی، بسیار اندک می‌باشد. از طرف دیگر کمبود مطالعات در زمینه ارتباط سبک‌های هویت با کارآمدی خانواده، و نیز رابطه سه‌گانه این متغیرها، علیرغم رابطه احتمالی بین آن‌ها با توجه به پیشینه، انجام این پژوهش را ضروری می‌سازد. لذا پژوهش حاضر برای رفع خلأ موجود حایز اهمیت است.

همچنین شناخت مولفه‌های موثر در کارآمدی خانواده زمینه تقویت جنبه‌های مثبت و اصلاح و ترمیم جنبه‌های منفی و آسیب‌پذیر آن را فراهم می‌کند. با توجه به تغییرات فرهنگی که تدریجاً و در جهت عکس ارزش‌های اسلامی روی می‌دهد و با توجه به اینکه بخش بزرگی از مسائل جامعه در رابطه با جوانان، در کشور ما و بسیاری از کشورها، به هویت و مشکلات آن مربوط می‌شود و بسیاری از بزرگسالان بدون پاسخگویی به پرسش‌های اساسی هویت وارد زندگی می‌شوند و ازدواج می‌کنند (امیدیان، ۱۳۸۸، ص ۵۰)، ضروری است این پژوهش انجام شود.

۱-۳. هدف‌های پژوهش

۱-۳-۱. هدف‌های بنیادی

هدف‌های بنیادی در این پژوهش عبارت است از توسعه علم روان‌شناسی در سه حوزه دین، هویت و خانواده و به دنبال تعیین رابطه بین متغیرهای زیر است:

- تعیین رابطه پایبندی مذهبی و سبک‌های هویت با کارآمدی خانواده
- تعیین رابطه پایبندی مذهبی با کارآمدی خانواده
- تعیین رابطه سبک‌های هویت با کارآمدی خانواده

- تعیین رابطه پایبندی مذهبی با سبک‌های هویت

۲-۳-۱. هدف‌های کاربردی

این پژوهش به بررسی تأثیر دو متغیر پایبندی مذهبی و سبک‌های هویت بر کارآمدی خانواده می‌پردازد که در صورت تایید فرضیه‌ها می‌تواند نقش دین‌داری را بر تقویت نهاد خانواده، نشان داده و بدین طریق تأثیر مثبت دین و معنویت را در عرصه زندگی تأیید نماید و این مهم همواره مورد توجه روان‌شناسان مسلمان بوده است. همچنانکه توجه به عامل هویت در مسائل خانوادگی، و کشف حوزه‌های هویتی دارای ارتباط قویتر با ناپایبندی مذهبی و دوسوگرایی مذهبی، راه‌گشای تحقیقات بعدی خواهد بود.

۴-۱. پرسش‌های پژوهش

۱-۴-۱. پرسش اصلی

۱. رابطه پایبندی مذهبی و سبک‌های هویت با کارآمدی خانواده چگونه است؟

۲-۴-۱. پرسش‌های فرعی

۲. آیا پایبندی مذهبی با کارآمدی خانواده رابطه معناداری دارد؟
۳. آیا سبک‌های هویت با کارآمدی خانواده رابطه معناداری دارد؟
۴. آیا پایبندی مذهبی با سبک‌های هویت رابطه معناداری دارد؟
۵. پایبندی مذهبی و سبک‌های هویت به چه میزان کارآمدی خانواده را پیش‌بینی می‌کنند؟

۵-۱. تعریف‌ها

هر چند هریک از مفاهیم مرتبط با پژوهش حاضر در فصل دوم به صورت تفصیلی مورد بحث قرار می‌گیرد، اما در این جا تعریف هریک به اختصار ذکر می‌گردد.

۱-۵-۱. تعریف‌های مفهومی

۱-۵-۱-۱. پایبندی مذهبی

پایبندی مذهبی، شناخت و باور به پروردگار یکتا، انبیاء، آخرت و احکام الهی و داشتن علائق و عواطف معینی نسبت به خدا، خود، دیگران و جهان هستی و در جهت تقرب به خدا و التزام و عمل به وظایف دینی یا مذهبی است (فقیهی و دیگران، ۱۳۸۵، به نقل از هراتیان، ۱۳۹۳).

- پایبند مذهبی: فرد، رفتارهای خود را بر اساس معیارهای مذهبی تنظیم می‌کند. تلاش می‌کند که همه رفتارهایش را بر اساس مذهب طراحی کند، مناسک مذهبی را بجا آورد، از اشتباهاتش توبه می‌کند، روابطش را بر اساس اصول اسلامی تنظیم می‌کند و اهل ذکر و مناجات است (جانبرزگی، ۱۳۸۸، ص ۸۷).
- ناپایبند مذهبی: فرد، هیچ گونه تعهدی به تنظیم رفتارها بر اساس اصول یا دستور العمل‌های مذهبی ندارد (همان).
- دوسوگرا: فرد، همواره نگران است و در حالت تردید مذهبی به سر می‌برد؛ بین گفتار و کردارش هماهنگی وجود ندارد؛ در برابر سختی‌ها کم تحمل است؛ از اعمال مذهبی خود ناراضی است؛ احساس خوبی نسبت به خود و رابطه با خدا ندارد؛ میزان ناهوشیاری و غفلت او زیاد است و در زندگی، دچار اشتباه‌های تکراری زیادی می‌شود (همان).

۱-۵-۱-۲. سبک‌های هویت

برزونسکی (۱۹۸۸، ۲۰۱۱) هویت را یک ساخت شناختی یا خود تئوری مرکب از مفروضه‌ها، فرضیه‌ها، باورها، و روان بنه‌ها و چارچوب مرجع برای انتخاب و تفسیر اطلاعات مربوط به خود، می‌داند.

سبک هویت اطلاعاتی: این افراد هویت خود را با کسب اطلاعات و تحقیق انتخاب می‌کنند و بر این اساس ارزش‌ها، اهداف و استانداردهایی متفاوت برای خود انتخاب می‌کنند.

سبک هویت هنجاری: افرادی هستند که ارزش‌ها، اهداف و تجویزهای دیگران را درونی‌سازی می‌کنند.

سبک هویت سردرگم/ اجتنابی: افراد برخوردار از سبک سردرگم/ اجتنابی، تعهدات و استانداردهای ضعیفی دارند (برزونسکی، ۲۰۱۱).

۱-۵-۱-۳. خانواده کارآمد

خانواده‌ای که با پایبندی اعضای آن به اعتقادات دینی و رعایت حقوق و اخلاق اسلامی، زمینه کشف و پرورش قابلیت‌ها و توانایی‌های آنان را در ابعاد شناختی، عاطفی، رفتاری فراهم می‌آورد (صفورایی پاریزی، ۱۳۹۲، ص ۳۱).

۱-۵-۲. تعریف‌های عملیاتی

۱-۵-۲-۱. پایبندی مذهبی

نمره‌ای که افراد در پاسخ به تمام گویه‌های ۶۰ گانه پرسش‌نامه پایبندی مذهبی (JRAQ) (جانبرزگی، ۱۳۸۸، ص ۹۲-۹۵) کسب می‌کنند. دامنه نمرات بین ۰ تا ۱۸۰ قرار دارد.

۱-۵-۲-۲. سبک‌های هویت

نمره‌ای که آزمودنی‌ها در پاسخ به تمام گویه‌های ۴۰ گانه پرسش‌نامه سبک‌های هویت (ISI-6G) کسب می‌کنند.

۱-۵-۲-۳. خانواده کارآمد

عبارت است از نمره‌ای که از پرسش‌نامه ۶۰ سوالی سنجش کارآمدی خانواده (فرم تجدید نظر شده) به دست می‌آید و دارای هشت عامل زیر است: رعایت حقوق، رضامندی و رشد، رابطه عاطفی و کلامی، اندیشه دینی، مسئولیت‌پذیری و مشارکت، رفتار دینی، اعتماد و بخشش و صداقت. (حیدری و همکاران، ۱۳۹۴).

فصل دوم

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۲-۱. کارآمدی خانواده

خانواده یکی از مهمترین نهادهای جامعه و شکل دهنده شخصیت آدمی است، مطلوبیت، رضایت، خشنودی، کیفیت و کارکرد بهینه خانواده، عامل بسیار تاثیرگذاری در شکوفایی، رشد و پیشرفت اعضای خانواده است (لاک^۱ و ویلیامسون^۲، ۱۹۵۸، به نقل از صادقی و همکاران، ۱۳۹۴).

خانواده حد فاصل بین فرد و جامعه و به عنوان زیر بنایی‌ترین نهاد اجتماع به شمار می‌رود. ویژگی‌های اساسی خانواده عبارتند از: الف: از عمومی‌ترین سازمان‌های اجتماعی است که بر اساس ازدواج بین یک مرد و دست کم یک زن شکل می‌گیرد. ب: در آن مناسبات خونی یا اسنادیافته (پذیرش فرزند) به چشم می‌خورد. ج: معمولاً دارای اشتراک مکانی است. د: معمولاً کارکردهای گوناگون شخصی، جسمانی، اقتصادی، تربیتی و جز این‌ها را بر عهده دارد (سالاری‌فر، ۱۳۸۶، ص ۱۳).

۲-۱-۱. مفهوم شناسی

در فرهنگ لغت وبستر، خانواده یک واحد زیستی، اجتماعی و بنیادی در جامعه است که از دو یا چند نفر بزرگسال تشکیل شده است که با هم زندگی می‌کنند و در زمینه مراقبت و تربیت فرزندان با یکدیگر همکاری دارند (صادقی و همکاران، ۱۳۹۴).

گلدنبرگ^۳ و گلدنبرگ^۴ (۱۳۸۶) خانواده را نظام عاطفی پیچیده‌ای می‌دانند که چند نسل را در بر می‌گیرد و وجه تمایز آن با سایر نظام‌های اجتماعی در وفاداری، عاطفه و دائمی بودن عضویت در آن است.

1 . Locke, H. J

2 . Williamson, R. C

3 . Goldenberg, H

4 . Goldenberg, I

خانواده یک سیستم اجتماعی چند سطحی است که روابط بسیار به هم وابسته‌ای بین اعضای آن وجود دارد، زوجین، والدین و فرزندان، و فرزندان با هم، گروه‌هایی را تشکیل می‌دهند که وابستگی‌ها و روابط متقابلی بین آن‌ها وجود دارد (بندورا^۱، ۲۰۱۱، به نقل از هوشیاری، صفورایی پاریزی و نیوشا، ۱۳۹۳).

منظور از کارکرد خانواده، نقش‌ها و وظایف خانواده در برابر اعضای خود می‌باشد و به تعبیر واضح‌تر تحقق تکالیف که توسط اعضا و زیر منظومه‌های آن صورت می‌گیرد (هی لی، ۱۳۷۵).

عملکرد خانواده مفهومی گسترده است و اغلب چندین مفهوم و سازه را در بر می‌گیرد که از جمله آن‌ها رضایت پدر و مادر از نقش والدینی خود، ارتباطات والد-فرزندی، ارتباطات همه اعضای خانواده با یکدیگر، سازگاری و انسجام خانواده می‌باشد (آزاشیهینا^۲ و بی هاگلف^۳، ۲۰۰۸ به نقل از محبی، ۱۳۹۰).

خانواده کارآمد، خانواده‌ای است که کارکرد سالم دارد و علاوه بر بقای خود در قالب یک نظام، موجب شکوفایی توان بالقوه اعضای خود می‌شود و به آن‌ها اجازه می‌دهد تا به خودیابی و خودکاویشگری پردازند (گلدنبرگ و گلدنبرگ، ۱۳۸۶ ص ۱۰).

کارکرد مطلوب خانواده مفهومی است که به طور مستقیم بر نیازها، اهداف، رضایت مندی از زندگی و روابط عاطفی خانواده تاثیر می‌گذارد (میلر^۴، رایان^۵، کیتنر^۶ و همکاران، ۲۰۰۰، به نقل از بهبودی، هاشمیان، پاشاشریفی و همکاران، ۱۳۸۸).

-
- 1 . Bandura, A
 2. A Zashikhina
 3. B Hagglof
 - 4 . Miller, L. W
 - 5 . Ryan, C. E
 - 6 . Keitner, G.I

۲-۱-۲. نظریه های خانواده کارآمد

در مورد تعریف خانواده سالم و بهنجار و همچنین کارکردهای خانواده با رویکرد روان‌شناسی، نظریه‌های متعددی وجود دارد. گرچه بسیاری از این دیدگاه‌ها هم‌پوشی دارند، اما در هر نظریه، جنبه‌های خاصی از خانواده بیشتر مورد توجه و تاکید قرار گرفته است.

۲-۱-۲-۱. رویکرد بوون

موری بوون^۱ (۱۹۷۸) نخستین کسی بود که نظریه‌ای جامع در مورد کارکرد خانواده تدوین کرد (دوئرتی و مک دانیل، ۱۳۸۹). رویکرد بوون، نظریه نظام‌های خانوادگی نامیده می‌شود که خانواده را در حکم یک نظام ارتباط عاطفی می‌داند و برای تبیین فرایندهای عاطفی حادث در خانواده‌های هسته‌ای و گسترده، هشت مفهوم به هم مرتبط را بیان می‌کند، هشت نیرویی که کارکرد خانواده را شکل می‌دهند عبارتند از: تفکیک خویشتن، مثلث‌ها، نظام عاطفی خانواده هسته‌ای، فرایند فرافکنی خانواده، گسلش عاطفی، فرایند انتقال چند نسلی، جایگاه همشیرها (وضعیت خواهر و برادرها و واپس‌روی اجتماعی. زیر بنای نظری همه این مفاهیم آن است که تصور می‌شود همیشه نوعی اضطراب مزمن در زندگی وجود دارد. (گلدنبرگ و گلدنبرگ، ۱۳۸۶). خانواده زمانی کارآمد خواهد بود که اعضای خانواده از هم متمایز هستند، اضطراب پایین است و طرفین از لحاظ تماس هیجانی با خانواده‌هایشان وضعیت خوبی دارند.

بوون و پیروانش خانواده را همانند یک واحد عاطفی وابسته می‌بینند و معتقدند که تغییر در یک بخش از نظام خانوادگی در بخش‌های دیگر و در خانواده به عنوان یک کل تغییراتی را به وجود خواهد آورد. الگوهای رفتاری در طول زمان به وجود می‌آیند و اغلب برای چندین نسل تکرار می‌شوند. هر خانواده فشارهایی را متحمل می‌شود (تعادل یابی) تا به اجبار موجب تطابق رفتار هر یک از اعضا گردد. خانواده فضا و رفتارهای عاطفی را ایجاد می‌کند و اعضای آن در خارج از موقعیت خانوادگی آن‌ها را عیناً الگو برداری می‌کنند (کارلسون، اسپری و لویس، ۱۳۸۸).

خدمت مهم رویکرد بوئن ارائه مفهوم تمایز خود است. تمایز خود، جدایی روانی عقل و هیجان و استقلال خود از دیگران را شامل می‌شود. فرد در جریان تفرد، درک هویت خویش را کسب

1. Bowen, M.